

УДК 7.032 : 72.01

С. М. Лінда,

д. арх., професор

Національний університет «Львівська політехніка»

БОРОТЬБА ІЗ СИМВОЛАМИ: ЗЕЛЕНИЙ МІСТ У ВІЛЬНЮСІ

На прикладі дискусії навколо пам'ятки архітектури тоталітаризму – Зеленого мосту у Вільнюсі – розглянуто проблему суперечливого та контроверсійного відношення до об'єктів соцреалізму, які сьогодні трактують не лише як пам'ятки архітектури, а як ідеологічні символи минулого – минулого, про яке не хочеться пам'ятати.

Ключові слова: архітектура соцреалізму, Зелений міст у Вільнюсі, ідеологічний символ.

Постановка проблеми

9 квітня 2015 року Президент України Петро Порошенко підписав Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [1]. Стаття 3 закону називається «Заборона пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки», де символікою комуністичного тоталітарного режиму, як пояснено у попередній статті 1, визнана символіка, що включає: прапори, символи, зображення або іншу атрибутику, в яких відтворюється поєднання серпа та молота, серпа, молота та п'ятикутної зірки, плуга (рала), молота та п'ятикутної зірки. У той же час у статті 4 сказано, що: «Заборона не поширюється на випадки використання символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму (за умови, що це не призводить до пропаганди злочинного характеру комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років, злочинного характеру націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму)... у творах мистецтва, створених після набрання чинності цим Законом» [1].

Після підписання Закону була постанова Кабінету Міністрів України від 27 травня 2015 року № 354 «Про порядок прийняття рішень щодо невідповідності діяльності, найменування та/або символіки юридичної особи, політичної партії, її обласної, міської, районної організації або іншого структурного утворення, передбаченого статутом політичної партії, іншого об'єднання громадян вимогам Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних

режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»», а також Наказ міністерства юстиції України № 895/5 від 09 червня 2015 р. «Про затвердження Положення про Комісію з питань дотримання Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»» [2].

Але чи буде робота комісії ефективною? Чи можливо однозначно дати відповідь набагато питань, наприклад, коли це стосується архітектурних об'єктів: чи є вони творами мистецтва, чи об'єкти соцреалізму підпадають під охорону статті 4 Закону, чи все ж таки зображення чисельної символіки на фасадах будівель може бути інтерпретоване як «пропаганда»? Досвід Литви демонструє, що все не так просто...

Мета статті

На прикладі Литви, а зокрема, знакового об'єкту Вільнюса – «Зеленому мості» продемонструвати складнощі боротьби із символами минулого, особливо, коли ці символи є визнаними пам'ятками архітектури.

Стан дослідження проблеми

Матеріали статті спираються здебільшого на дані з офіційних сторінок мережі Internet, оскільки спеціальних досліджень в Україні стосовно даної тематики ще не було.

Обговорення проблеми

Литва здобула незалежність, як й Україна, у 1991 р. Проте ще у 1997 р. литовським парламентом був ухвалений закон «Про правовий статус учасників руху спротиву окупації» яким період із червня 1940 по березень 1990 р. був визнаний як період окупації країни. Окупаційний режим, який існував у цей час (як радянський, так і нацистський) також був визнаний незаконним. З 2008 р. було заборонено публічне використання нацистської та радянської символіки. Її використання було дозволено лише у експозиціях музеїв, а також з науковою, художньою, просвітницькою метою та з метою колекціонування. Порушення цієї заборони було прирівняне до публічного заперечення чи применшення агресії СРСР і/або нацистської Німеччини проти Литви й каралося позбавленням волі терміном до двох років [3].

Що ж робили з пам'ятками комуністичного режиму? Голова неформальної групи друзів України в Європейському парламенті, віце-президент групи Альянс лібералів і демократів ЄП Пятрас Ауштрявічюс повідомляв, що основні пам'ятники були демонтовані дуже швидко, і були окремі місця, в яких звозили радянську символіку. «Потім було прийнято рішення створити відкритий

музей, де можна побачити не тільки символи та пам'ятники, але для кожного з них є пояснення, що це значить: ким був цей діяч, що він зробив – якийсь короткий історичний курс (Мова йде про парк Груто, який розташовано поблизу міста Друскініскай, заснований у 2001 р. бізнесменом В. Малінаускасом.). Люди, особливо молодь, не знають нічого, і така пояснювальна записка до кожного з пам'ятників – це прекрасно. Коли ми розповідаємо своїм дітям про радянський устрій – це одне, але коли ти ведеш в музей, де варто не тільки Ленін або Держинський, але й вагон, в якому вивозилися люди в Сибіру – це має вже інше значення», – розповів П. Ауштрявічюс [4].

Проте, якщо з пам'ятниками як яскравими символами комуністичної ідеології все зрозуміло, то ситуація навколо архітектурних об'єктів не така вже й однозначна. Коли на будівлі немає символіки – вона не являється елементом пропаганди. Час її спорудження, архітектурні форми не мають жодного ідеологічного значення. А коли є символіка? Тоді це є інтерпретоване як комуністична агітація і символіку потрібно усунути. Прикладом такого вирішення проблеми боротьби із символами є будинок на пр. Гедеміна, 25 у Вільнюсі (рис. 1): зірки та серпи з молотами доволі недбало усунуті з поля пілястри, їх контури все ще помітні.



а



б

Рис. 1. Житловий будинок на пр. Гедеміна, 25 у Вільнюсі, 1950-ті роки (фото автора, 2015 р.)

а – загальний вигляд; б – фрагмент фасаду

(на пілястрі останнього поверху помітні сліди демонтованих серпа і молота)

Але це лише будинок і символіка його була розташована високо вгорі, не кожен і зауважить. А коли мова йде про знакові об'єкти, які, окрім того є пам'ятками архітектури національного значення? Дискусії розтягуються на роки, а, можливо, й десятиліття.

Прикладом тривалої дискусії є Зелений міст. Зелений міст (лит. Žaliasis tiltas) – це один із найважливіших мостів у Вільнюсі, перекинаний через річку Вілію. Міст, споруджений у цьому місці, багато разів був зруйнований та відбудований. Сьогоднішній міст споруджений після Другої світової війни –

найважливіший та один із небагатьох мостів у Литві, який є прикрашений скульптурами. Саме ці скульптури стали об'єктами запеклих дискусій.

Сучасний міст був зведений у 1948–1952 рр. за проектом ленінградського інституту «Проектстальконструкція» (головний інженер Є. Попов) силами радянських воєнно-інженерних військ Прибалтійського військового округу. Тоді міст був названий у честь генерала І. Черняховського (рис. 2). З інженерного аспекту міст однопролітний з криволінійними обрисами нижнього поясу. Довжина мосту – 102,9 м, ширина – 24 м, висота над рівнем води – 15 м.



Рис. 2. Зелений міст у Вільнюсі, 1948 – 1952 рр. (фото автора, 2015 р.)
Загальний вигляд

Архітектурно-декоративна частина була опрацьована авторським колективом на чолі з архітектором В. Анікіним. Парні чотири групи були виконані литовськими скульптурами. З південної частини мосту були встановлені скульптурні групи «Сільське господарство» (скульптори П. Вайвада і П. Бучас) (рис. 3а) та «Будівництво і промисловість» (скульптори Н. Пятруліс і Б. Вішняускас) (рис. 3б). З північної сторони мосту були також встановлені дві скульптурні групи: «Молодь, що навчається» (скульптори Ю. Мікенас та Ю. Кедаїніс) (рис. 3в) і найконroversiйніша скульптура «Радянська армія» або «На сторожі миру» (скульптор Б. Піндзюс) (рис. 3г) [5].

У 2006 р. міст відремонтували: була замінена гідроізоляція, покриття проїжджої частини та тротуару, комунікації та освітлення. Але після офіційної державної заборони використання комуністичної символіки у моста «розпочалися проблеми»: у 2009 р. пролунали перші пропозиції про демонтаж скульптур. Ця ідея підтримувалася (і підтримується) офіційними особами Литви. Наприклад, колишній віце-мер Вільнюса Кястутіс Мясуліс уважав, що: «не було б великою втратою, якби їх взагалі знесли» [6]. Тоді у 2009 р. проти демонтажу скульптур висловилися громадськість та інтелігенція, які вважали, що скульптури – це частина єдиного художнього твору і демонтовувати їх

неможна [7], мова йшла лише про реставрацію, оскільки скульптури перебували у дуже поганому стані, проте коштів на це так і не знайшли [6].



а



б



в



г

Рис. 3. Скульптури Зеленого мосту
(фото автора 2015 р.)

- а – «Сільське господарство» (скульптори П. Вайвада і П. Бучас);
- б – «Будівництво і промисловість» (скульптори Н. Пятруліс і Б. Вішняускас);
- в – «Молодь, що навчається» (скульптори Ю. Мікенас та Ю. Кедайніс);
- г – «Радянська армія» або «На сторожі миру» (скульптор Б. Піндзюс)

Скульптури стояли, викликаючи у багатьох мешканців міста дуже негативні емоції, оскільки асоціювалися для них виключно із трагічним минулим. Наприклад, мешканка Вільнюса Віда Мікутене говорила, що із скульптурами потрібно щось робити: «Моя мама, коли почалася окупація, була вислана до Сибіру. Кілька років ми провели в умовах Сибіру, біля озера Байкал, неподалік від Іркутська. Тому у мене ці скульптури викликають виключно негативні емоції» [8].

До 75-ліття підписання пакту Молотова-Ріббентропа, згідно якого Литва була інкорпорована у склад Радянського Союзу у Вільнюсі поновилися дискусії про долю скульптур Зеленого мосту. Праві політичні сили знову закликали владу міста позбутися символів «ганебного минулого» та знищити скульптури або вивезти їх у парк Грутас (до речі, пан В. Малінаускас вже підготував для них майданчик і навіть обіцяв побудувати новий міст). Консерватори навіть розпочали збір підписів під закликом до уряду викреслити скульптури із списку культурної спадщини [8]. Для того, щоб зняти скульптури, потрібно рішення лише єдиного відомства у Литві – Ради оцінки нерухомої культурної спадщини, яка повинна викреслити їх із списку. Голова Ради Ромас Пакальніс у своєму інтерв'ю не приховує, що він підтримує таку ідею, проте він являється лише представником меншості, а більшість вважає, що скульптури – це частина ансамблю, єдине ціле. Поки що мером Вільнюса Артурасом Зуокасом було прийняте компромісне рішення: під скульптурною групою із радянськими солдатами була встановлена табличка, яка інформує про те, що за часи радянської окупації було знищено більше ніж 300 тисяч литовців (рис. 4) [9].

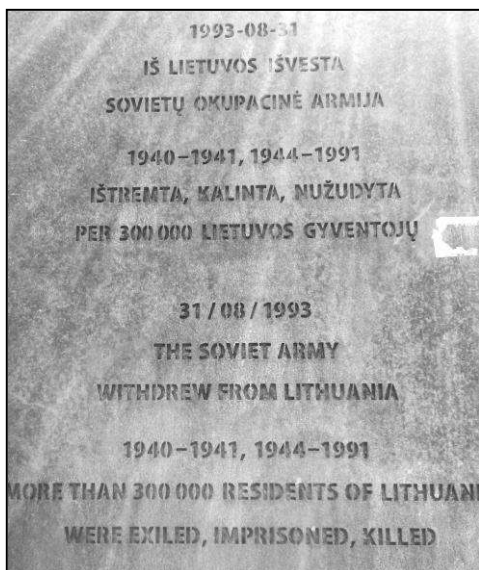


Рис. 4. Табличка, встановлена під скульптурною групою «Радянська армія» (фото автора, 2015 р.)

На табличці написано:

*31.08.1993 – радянська армія покинула Литву
1940 – 1941, 1944–1991 – більше ніж 300 тисяч литовців були вислані, ув'язнені, вбиті*

У пошуки компромісу включилися також архітектори. Нестандартне вирішення запропонував вільнюський архітектор Аудрюс Амбрасас. Він створив проект, згідно якого скульптури були би поміщені у металеві конструкції – своєрідні клітки, які б за його словами символізували би дистанцію литовського суспільства від радянського минулого [8]. Остання новина – пам'ятники поки що демонтують для ремонту. Чи будуть вони повернені на місце? [10].

Висновки

Скульптури Зеленого мосту поставили мешканців Литви перед дилемою: знести символи, які нагадують про радянську окупацію, чи залишити на місці знаки сумної та ганебної пам'яті, які, проте, є пам'ятками архітектури. За демонтаж скульптур виступають звичайні обивателі, у пам'яті яких ще живі спогади про жахи окупаційного режиму. За збереження скульптур виступають здебільшого спеціалісти, для яких скульптури – це не стільки ідеологія, а мистецтво, нехай замішане на пропаганді. Головний аргумент: ці скульптури – частина архітектурного ансамблю, сукупного твору мистецтва, а тому повинні залишитися на місці. Зрозуміло, що поки ще біль втрат від радянських часів ще живий у народній пам'яті домінувати буде ідея демонтажу і, у кращому випадку, збереження у резервації для пам'яток тоталітарного режиму. Потрібен час та дистанціювання від радянського періоду, для нового покоління – ці скульптури вже не будуть таким болючим спогадом.

Україну чекають такі самі гарячі дискусії, де кожна із сторін буде мати рацію, по-своєму...

Список використаних джерел

1. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». [Електронний ресурс], Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/317-19>.
2. Наказ міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про Комісію з питань дотримання Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”». [Електронний ресурс], Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0682-15>.
3. Чи відповідає декомунізація України європейській практиці? [Електронний ресурс], Режим доступу: http://society.lb.ua/life/2015/04/21/302433_chi_vidpovidaie_dekomunizatsiya_ukraini.html.
4. Євродепутат прокоментував закон про заборону пропаганди комунізму. Україні потрібно з радянських пам'ятників і символів зробити музей, вважає депутат Європарламенту Ауштрявічюс. [Електронний ресурс], Режим доступу: <https://ukr.media/politics/233136/>.
5. Architekturführer Vlinius. Bauten ab 1900 bis heute / Herausgegeben von Julija Reklaitė und Rūta Leitanaitė. – Berlin: DOM publishers, 2014. – S. 72.

6. Газета The New York Times зацікавилася скульптурами на Зеленому мосту в Вільнюсе. [Електронний ресурс], Режим доступу: <http://www.15min.lt/ru/article/vesti/gazeta-the-new-york-times-zainteresovalas-skulpturami-na-zelenom-mostu-v-vilnjuse-504-384534?cf=df>.
7. Rudenį bus atnaujįnamos Žaliojo tilto skulptūros. Visą straipsnį galite rasti. [Електронний ресурс], Режим доступу: <http://balsas.tv3.lt/naujiena/298062/rudeni-bus-atnaujįnamos-zaliojo-tilto-skulpturos>.
8. Зубряков А. Советский памятник в Литве предлагают посадить в клетку. [Електронний ресурс], Режим доступу: http://www.bbc.com/russian/society/2014/08/140827_vilnius_sculpture.
9. Ждет ли скульптуры с Зеленого моста судьба киевского Ленина? (“Delfi.lt”, Литва). [Електронний ресурс], Режим доступу: <http://inosmi.ru/sngbaltia/20131210/215545019.html>.
10. Власти Вильнюса решили демонтировать советские скульптуры с Зеленого моста. [Електронний ресурс], Режим доступу: <http://www.interfax.ru/world/452587>.

Аннотация

В статье на примере дискуссии вокруг памятника архитектуры тоталитаризма – Зеленого моста в Вильнюсе – рассмотрена проблема противоречивого отношения к объектам соцреализма, которые сегодня трактуют не только как достопримечательности архитектуры, а как идеологические символы прошлого – пр.ошлого, о котором не хочется помнить.

Ключевые слова: архитектура соцреализма, Зеленый мост в Вильнюсе, идеологический символ.

Annotation

In the article on the example of discussion round sight of architecture of totalitarianism – Green bridge in Vilnius – the problem of contradictory attitude is considered toward the objects of sotzrealism, that today interpret not only as sights of architecture, but as ideological symbols of the past – the past it is not desirable to remember about that.

Keywords: architecture of sotzrealism, Green bridge in Vilnius, ideological symbol.